

KONCEPCJA REWALORYZACJI NATURALISTYCZNEGO PARKU W GRANOWIE W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM

ANNA BORYSIAK¹, JANINA BORYSIAK², SŁAWOJ DRESZER³,
WŁODZIMIERZ DRESZER³

¹Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Neofilologii, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań

²Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Ogród Botaniczny, ul. Dąbrowskiego 165, 60-594 Poznań

³Uniwersytet Artystyczny, Wydział Architektury i Wzornictwa, al. Marcinkowskiego 29, Poznań 61-745

Abstract: A new, innovative approach to the revalorisation of the historic park, designed in a naturalistic style and founded at the end of the 19th century, was presented. Both the strict conservation practices and renaturalization of a degraded oak-hornbeam forest, which provides the basis for garden layout, were given the same importance. Three zones, differentiated in their function and inner arrangement, were designed in the park's architecture. These zones comprise: the outer one – dedicated to the development and biocoenotic conservation of oak-hornbeam forest structure, the central (ecotonal) zone – with decorative elements, and the inner one – ornamental, with open space and a manor house. The principles of reconstruction and rearrangement of architecture elements of greenery were given. In the biocoenotic zone, renaturalization procedures are expected to ensure the proper state of protection of the Natura 2000 habitat – 9170. Plants from *Quercus-Fagetum* will be introduced, providing a combination of species characteristic of *Galio sylvatici-Carpinetum*, including also the taxa under law protection and threatened with extinction in the Wielkopolska region. They will be planted in the form imitating the structure of natural phytocoenoses of oak-hornbeam forests. At the same time, this will be the form that significantly increases an aesthetic value of this historic object.

Key words: dynamic vegetation circles, *Galio sylvatici-Carpinetum*, landscape architecture, Natura 2000, naturalistic park, plant associations, renaturalization, revalorization

WSTĘP

W 2006 r. została opracowana, przez Borysiak i in. (2006), programowo-przestrzenna koncepcja rewaloryzacji parku w Granowie, leżącego w powiecie grodziskim, w województwie wielkopolskim. Był to projekt wykonany w związku ze Strategią Rozwoju Gminy Granowo na lata 2004–2013, a także Programem Ochrony Środowiska Gminy Granowo..., zakładającym między innymi ochronę naturalnych cech środowiska przyrodniczego, a w szczególności skupisk zieleni. W czerwcu 2010 r. Rada Gminy Granowo uchwaliła Wieloletni program inwestycyjny dla gminy Granowo na lata 2010–2014. Jednym z przedsięwzięć wymienionych w tym dokumencie jest rewaloryzacja zespołu parkowo-dworskiego w Granowie, finansowana między innymi z funduszy Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. W części dotyczącej zieleni zostanie ona wykonana zgodnie ze wspomnianą koncepcją.

Zespół parkowo-dworski w Granowie jest obiektem zabytkowym. Figuruje w Rejestrze zabytków województwa wielkopolskiego” pod numerem 1780/A. Zajmuje dwie działki ewidencyjne: nr 741/3 oraz 741/6, o łącznej powierzchni 3,136 ha. Jego właścicielem i jedynym użytkownikiem jest gmina Granowo. W skład tego architektonicznego kompleksu niegdyś wchodziła jeszcze działka ewidencyjna 741/4, z ogrodem warzywno-owocowym (0,93 ha) oraz stawem (0,07 ha). Dzisiaj jest ona w posiadaniu Rolniczego Kombinatoru Spółdzielczego w Granowie.

Park w Granowie został założony w swobodnym stylu naturalistycznym (por. Bogdanowski 1999; Różańska i in. 2002). Leży w lokalnym korytarzu ekologicznym, który przez dolinę Mogilnicy łączy się z ciągami migracyjnymi flory i fauny, w których utworzono liczne obszary Natura 2000. Powstał na siedlisku grądowym, a jego drzewostan, o areale około 2,6 ha, swym składem gatunkowym wyraźnie nawiązuje do naturalnych fitocenoz środkowoeuropejskiego lasu dębowo-grabowego *Galio sylvatici-Carpinetum*. Wymieniony zespół roślinny w Wielkopolsce należy do zagrożonych wymarciem, choć jest częsty (Brzeg, Wojterska 2001). Jest siedliskiem przyrodniczym Natura 2000 – 9170 (Danielewicz, Pawlaczyk 2004).

Zgodnie z Dyrektywą Siedliskową 92/43/EWG państwa członkowskie Unii Europejskiej powinny dążyć do takiego zagospodarowania krajobrazu, które kształtuje ekologiczną spójność sieci Natura 2000. W cytowanym akcie prawnym wielokrotnie mówi się o hydrograficznych korytarzach migracyjnych jako elementach przestrzeni, które pozytywnie generują wspomnianą spójność (pod warunkiem, że na ich obszarze występują geoekosystemy rzeczne o niskim stopniu antropizacji). Wzięto to pod uwagę w projekcie koncepcyjnym rewaloryzacji obiektu w Granowie. Założono, że konserwacja zabytkowej zieleni nie tylko będzie obejmować działania pielęgnacyjne służące utrzymaniu dawnych założeń architektonicznych (por. Bogdanowski 2000), ale także czynności podnoszące stopień naturalności parkowego krajobrazu roślinnego, w tym zabiegi pozwalające osiągnąć właściwy stan ochrony gądu. Zgodnie z definicją zamieszczoną w Dyrektywie Siedliskowej stan ten to taka postać lasu dębowo-grabowego (populacji jego wskaźnikowych roślin), która zapewnia mu długotrwałą obecność. Efektem wspomnianych prac konserwatorskich ma więc być uzyskanie, w miarę możliwości, właściwej struktury gądu (właściwego stanu ochrony gądu), a zatem i usprawnienie funkcji lokalnego korytarza ekologicznego oraz podniesienie spójności sieci Natura 2000.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie koncepcji rewaloryzacji zieleni w zespole parkowo-dworskim w Granowie, którą jej autorzy uważają za nowatorską. Chcą pokazać, że właściwy stan ochrony gądu, występującego (choć zdegradowanego) na obszarze przedmiotowego obiektu, nie koliduje ani z parkowym użytkowaniem przestrzeni, ani z ustawowym obowiązkiem opieki nad zabytkiem kultury. Wręcz odwrotnie, pozwala wyraźnie

zaakcentować pierwotne, naturalistyczne założenia ogrodowe przy równoczesnej renaturalizacji fitocenoz łąkowych, stanowiących osnowę parkowej kompozycji.

Autorzy artykułu serdecznie dziękują Panu Zbigniewowi Kaczmarkowi, Wójtowi gminy Granowo, za zlecenie interesującego projektu wdrożeniowego, jakim była programowo-przestrzenna koncepcja rewaloryzacji parku w Granowie, a także za wydatną pomoc w jego przygotowaniu. Pragną także podziękować Panu Aleksandrowi Starzyńskiemu, Wielkopolskiemu Konserwatorowi Zabytków, oraz Panu Andrzejowi Korpiowskiemu, z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, za merytoryczne wsparcie i cenne konsultacje podczas prac nad wspomnianym projektem.

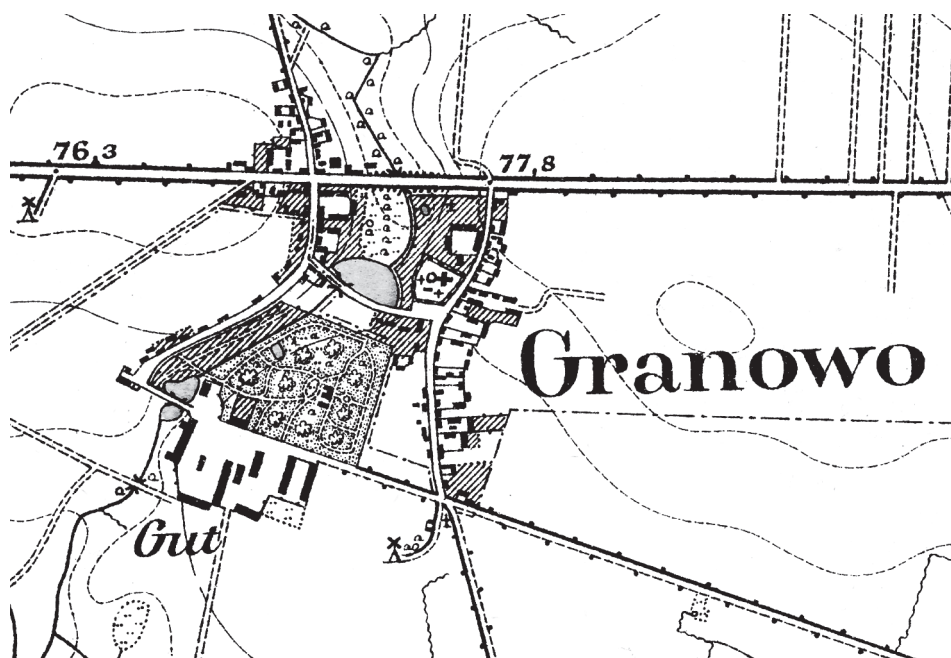
MATERIAŁ I METODY

Programowo-przestrzenna koncepcja rewaloryzacji zabytkowej zieleni parku w Granowie, scharakteryzowana w niniejszym artykule, została oparta na wynikach studiów terenowych i kameralnych, przeprowadzonych przez autorów. Uwzględnia przepisy prawne zawarte w ustawodawstwie z zakresu ochrony przyrody i zabytków kultury.

W trakcie badań terenowych zweryfikowano wyniki inwentaryzacji dendroflory parku w Granowie, wykonanej rok wcześniej przez Szafrąńskiego i in. (2005). Zdiagnozowano ponadto stan flory naczyniowej parku, jak również fitosocjologiczne zróżnicowanie roślinności (rzeczywistej i potencjalnej naturalnej). Użyte w pracy gatunkowe nazwy roślin są zgodne z Mirkiem i in. (2002), natomiast syntaksonów z Brzegiem i Wojterską (2001).

W studiach kameralnych zostały wykorzystane lokalne dokumenty planistyczne. Były nimi: Studium... (2001), Program ochrony... na lata 2004–2007... oraz Strategia rozwoju... na lata 2004–2013.

Do odtworzenia dawnych architektonicznych założeń zabytkowej zieleni wykorzystano niemiecką mapę topograficzną w skali 1:25 000, arkusz 3765 Granowo, uzyskaną w archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu (ryc. 1). Przedstawia ona stan z roku 1890. Posłużono się także dokumentacją ewidencyjną parku w Granowie, wykonaną przez Dominasa i in. (1980). W studiach tych pomocna była mapa topograficzna w skali 1:10 000, arkusz Stęszew N-33-142-A. Pozwoliła prześledzić układ lokalnych korytarzy ekologicznych sieci hydrograficznej, a także poznać charakter zagospodarowania terenu wokół parku i w gminie. Kształt ponadlokalnego systemu rzecznych korytarzy migracyjnych rozpoznano na podstawie map w skali 1:10 000–1:100 000, udostępnionych przez rządowy portal danych geoprzestrzennych (www.geoportal.gov.pl). Ze strony internetowej Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (<http://natura2000.gdos.gov.pl>) zaczerpnięto natomiast informacje odnoszące się do krajowej sieci ekologicznej Natura 2000.

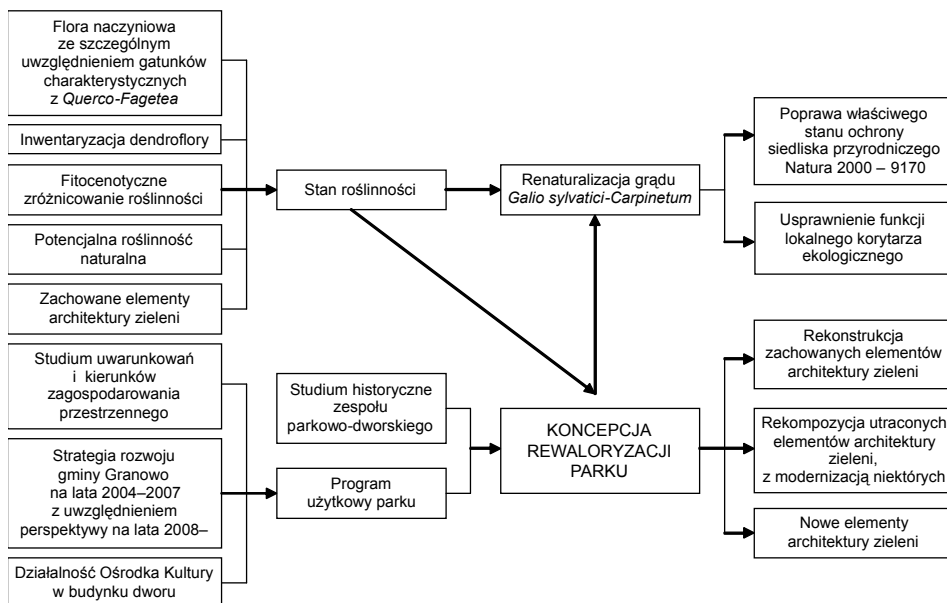
Ryc. 1. Plan zespołu parkowo-dworskiego na niemieckiej mapie topograficznej w skali 1: 25 000, arkusz 3765 Granowo; stan z 1890 roku

Fig. 1. Map of a park in Granowo; a state in 1890 year

Procedurę badawczą zastosowaną w studiach nad koncepcją rewaloryzacji zieleni naturalistycznego parku w Granowie przedstawiono schematycznie za pomocą ryciny 2.

STUDIUM HISTORYCZNE ZABYTKOWEGO PARKU NATURALISTYCZNEGO W GRANOWIE

Nieodłącznym elementem każdej dokumentacji z zakresu rewaloryzacji zabytkowego parku, służącej zdobyciu środków finansowych na prace konserwatorskie, jest studium historyczne architektonicznych założeń parkowych. Jest to wymóg Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 03.162.1568). Priorytetem prac konserwatorskich są bowiem zabiegi służące podtrzymaniu i odtworzeniu wartości kulturowych. W niniejszym rozdziale przedstawiono wyniki studium historycznego odnoszącego się do tektoniki zespołu parkowo-dworskiego w Granowie. Posłużyły one do przygotowania koncepcji programowo-przestrzennej prezentowanej w artykule.

Ryc. 2. Procedura zastosowana w studiach nad koncepcją rewaloryzacji naturalistycznego parku w Granowie

Fig. 2. The procedure applied in the research on the revalorisation concept of the park in Granowo

W swej publikacji M. Libicki i P. Libicki (2003) donoszą, że park w Granowie został założony w drugiej połowie XIX w., w miejscowości o bogatej przeszłości. Najstarsza wzmianka o Granowie pochodzi z 1298 r., sprzed około 700 lat. Cytowany przez tych autorów Callier (1885) podał, że było to rodzinne gniazdo Granowskich herbu Leliwa. Między 1387 a 1399 rokiem „pisał się z Granowa Wincenty”, starosta generalny Wielkopolski. Z Elżbietą z Pileckich miał pięcioro dzieci. Owdowiała w 1417 r. Elżbieta została trzecią żoną Władysława Jagiełły i królową Polski. Po potomkach rodu Granowskich kolejno Granowo należało do Spławskich (XIII–XV w.), Ujejskich (XVI w.), Radomickich (XVIII w.), Działyńskich (XIX w.), a w XX w. do Czartoryskich (M. Libicki, P. Libicki *l.c.*).

Zdaniem Dominasa i in. (1980) park w Granowie został założony prawdopodobnie przez Adama Tytusa Działyńskiego, podczas budowy dworu w latach 1861–1879. Cytowani autorzy wnioskuje o tym jedynie na podstawie wieku drzewostanu. Obecny stan pokazuje, że kompozycyjne założenia zieleni zostały poczynione na bazie autogenicznych układów biocenotycznych i nie wychodziły poza prosty schemat wiejskiego ogrodu naturalistycznego. Na mapie topograficznej w skali 1:25 000 z 1911 r. (ryc. 1), przedstawiającej stan z 1890 r. (sprzed 120 lat), widać, że w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu parkowo-dworskiego

od zachodu, północy i wschodu znajdowały się słabo zainwestowane tereny osadnicze, a od południa gospodarstwo rolne. Domy mieszkalne były usytuowane jedynie po zachodniej stronie dzisiejszej ulicy Szkolnej, jak również wzdłuż ulicy Kolejowej, przy czym dużo intensywniejszą zabudowę miała jej wschodnia strona. Park kontrastował więc z otoczeniem. Już wówczas był wyspowym refugium naturalnej przyrody w krajobrazie osadniczym mocno poddawany procesowi synantropizacji.

Do parkowo-dworskiego kompleksu w Granowie pierwotnie należał drzewostan, staw, a także ogród warzywno-owocowy, wyraźnie wyodrębniony od reszty, od zachodu przylegający do rowu wyznaczającego granicę obiektu. Ani ogród, ani staw nie wchodzi dzisiaj w skład tej części zespołu, która jest własnością gminy Granowo. Ogród nie jest użytkowany. Staw nadal istnieje. Zarówno północną, jak i wschodnią rubież parku wyznaczał rów, który zachował się po dziś dzień. Przy południowo-zachodnim narożniku parku stoi dawna oficyna dworska, która, podobnie jak staw i ogród, obecnie nie jest mieniem gminy.

Na wspomnianej mapie topograficznej widać także, że sieć dróg na terenie parku była skromna i podyktowana głównie względami użytkowymi (ryc. 1). Mały areal kompleksu parkowo-dworskiego, zaledwie około 3 ha, wiele by stracił na estetycznych walorach przy większej, przestrzennej fragmentacji przez układ komunikacyjny. Dzisiejsze drogi i ścieżki mają prawdopodobnie rozkład zbliżony do ich pierwotnego rozplanowania. Tak twierdzili około 30 lat temu Dominas i in. (1980). Główny trakt do parku prowadził przez bramę w ogrodzeniu, wyznaczającym południową granicę posiadłości. Wiódł na podjazd usytuowany po zachodniej stronie frontu dworu. Z głównego szlaku komunikacyjnego Stęszew–Grodzisk Wlkp. zjeżdżało się w ulicę Kolejową, biegnącą południkowo. Dalej, w niewielkiej odległości przed dojazdem do gospodarstwa rolnego, skręcało się na południowy wschód do parku, przecinając koryto lewostronnego dopływu lewego rozwidlenia Mogilnicy. Kontynuując kierunek jazdy, mijało się oficynę, po czym lekkim łukiem ku północnemu wschodowi docierało się na dziedziniec dworu. Było to jedyne bezpośrednie połączenie z ulicą ogólnodostępną dla ludności. Pozostałe drogi na terenie parku były drugorzędne i mało zróżnicowane pod względem szerokości. Miały nieregularny układ i płynny, krzywoliniowy, bezkolizyjny przebieg. Pewną systematyczność można było obserwować po wschodniej stronie dworu. Znajdowała się tam owalna kwatery o niezbyt długiej, podłużnej osi, w poprzek dzielona ścieżkami na trzy mniej więcej równe części. Inna z drugorzędnych dróg prowadziła spod frontu dworu na południe, do gospodarstwa rolnego, a jeszcze inna od frontu do kościoła parafialnego. Wejście do parku znajdowało się po stronie oficyny, od wschodu.

W tektonice parku można dostrzec trzy dość czytelne kompozycje widokowe, a mianowicie z dworu w kierunku wschodnim oraz zachodnim (ta słabiej widoczna), a także spod kaplicy w stronę kościoła (Dominas i in. 1980). Założenie wschodnie to wspomniana kwatery o owalnym zarysie. Centralny punkt,

naprzeciwko wejścia do dworu, o elewacji dużo skromniej zaprojektowanej niż zachodnia, mógł być ewentualnie kiedyś zaakcentowany jakimś elementem dekoracyjnym, na przykład niewielkim parterem kwiatowym z ornamentem, wazą lub rzeźbą figuralną. Dzisiaj znajduje się tam parking dla odwiedzających dwór. Nie znaleziono ani rysunków z widokiem tego miejsca, ani fotografii. Można przypuszczać, że nie było to nic specjalnego, gdyż, jak piszą Dominas i in. (1980), właściciel dworu nigdy w nim nie przebywał. Mniej bogaty układ architektoniczny miała zachodnia strona budynku. Urządzono tam jedynie kolisty dziedziniec podjazdowy, wpisany między skrzydła dworu. Wychodziły z niego trzy drogi – na południe do gospodarstwa rolnego, na północ z rozwidleniem do kościoła i na zachód do stawu.

Północną i wschodnią granicę parku wyznaczały grabowe bindaże, do dzisiaj dobrze zachowane. Zostały ukształtowane w formie dwóch wąskich alei spacerowych o krótkim zasięgu, niewiele różniących się długością perspektywy widokowej. Szpaler grabów, ciągnący się wzdłuż osi wschód–zachód, ma długość około 130 m, natomiast ten o przebiegu południkowym blisko 150 m. Obydwa schodzą się pod kątem prostym w północno-wschodnim narożniku obiektu. Grab jest drzewem stosunkowo niedużym, dość wolno rosnącym. Nawet gęsto posadzony długo nie ogranicza widoczności swoimi pniami o niewielkim obwodzie. Przez niski wzrost kontrastuje z drzewami mogącymi osiągać wielkie rozmiary, jak z dębami, z którymi współwystępuje w naturalnych drzewostanach grądowych. Wspomniane aleje grabowe zostały wkomponowane w płaty grądu. Dzięki temu stworzono miejsca wyjątkowo cieniste i chłodne, dość ostro odcinające się od mikroklimatu mocno naświetlonych polan, roztaczających się między pojedynczymi drzewami lub ich grupami usytuowanymi wokół dworu.

Park został powiązany z otwartą przestrzenią rolniczą otaczającą Granowo. Przy jego południowo-wschodnim krańcu znajdował się staw piętrzący wody cieku, który płynął wzdłuż zachodniej granicy zespołu. Poprzez ogród warzywno-owocowy, dalej wzdłuż stawu i cieku, wychodziło się na rozległe pola uprawne. Można było iść w kierunku rzeki Mogilnicy, oddalonej od dworu zaledwie około 1,5 km w linii prostej. Można więc mówić tutaj o włączeniu krajobrazu rolniczego do kompozycji parkowej, a także o optycznym przedłużeniu widoku wzdłuż doliny Mogilnicy. Dzisiaj strumień nadal przyciąga uwagę swymi terasami dennymi z roślinnością łąkową, z korytem zaznaczonym w plenerze licznymi drzewami i krzewami. Nad Mogilnicę można było zejść albo obniżeniem lewostronnego dopływu lewego rozwidlenia tej rzeki, przepływającego przez park, albo polną drogą spod gospodarstwa rolnego. Elementy sieci hydrograficznej były częścią składową prawie każdego naturalistycznego założenia parkowego, stąd można sądzić, że to zejście zostało zaplanowane.

Przy zachodniej granicy parku, po północnej stronie dworskiej oficyny, utworzono staw, wielokrotnie wspomniany, nadal obecny. Wczesną wiosną, z reguły, wypełnia się on wodą. Został wykopany w obniżeniu dolinnym lewobrzeżnego

rozwidlenia lewego dopływu Mogilnicy. Usytuowany bardzo blisko takich obiektów gospodarczych, jak warzywnik i sad prawdopodobnie służył do hodowli ryb.

Z przytoczonych założeń architektonicznych wynika, że układ parku opierał się na dworze jako dominancie. Wschodnia część zespołu prawdopodobnie miała charakter kameralnej przestrzeni rekreacyjnej, natomiast zachodnia pełniła funkcję reprezentacyjną. W sieci drogowej można zauważyć trzy główne powiązania funkcjonalne. Dwa z nich to połączenia z otoczeniem, z krajobrazem osadniczym wsi Granowo, a także rolniczym, łąkowo-polnym zlewni rzeki Mogilnicy. Trzecie natomiast to wewnętrzne, na obszarze ogrodowo zagospodarowanej roślinności.

Ze struktury obecnego drzewostanu można odczytać, że zieleń parku po części tworzyły niewielkie grupy drzew w bliższym otoczeniu dworu, a częściowo dość zwarte drzewostany w partiach peryferyjnych. Liczne luki pomiędzy skupieniami drzew umożliwiały wgląd w różnorakie obszary zespołu. Możliwe były obserwacje podczas spaceru wszystkiego, co dzieje się na terenie prawie całego obiektu, dzięki obwodnicy, którą stanowiły grabowe bindaże. Z każdego miejsca wewnętrznego rzędu grabów (tego od strony dworu) roztaczał się, wieloosiowo, widok na różne fragmenty architektonicznej kompozycji. Obwodnica, w skład której wchodziła także aleja lipowa, wiązała poszczególne partie ogrodu w organiczną całość i dawała poczucie większej przestrzeni niedużego w rzeczywistości parku.

W 2004 r. został zmodernizowany staw znajdujący się w pobliżu parku w Granowie, przy kościele p.w. św. Marcina. Został odmulony, a jego skarpy wyprofilowane. Wokół zbiornika założono trawnik, posadzono drzewa i krzewy, a także ustawiono ławki. Rok później na podjeździe pod kościołem został urządzony parking, zdobiony kompozycjami roślinnymi. W 2006 r. zakończono budowę drogi biegnącej do dworu. Obydwie inwestycje są elementem rewitalizacji zespołu parkowo-dworskiego oraz obszarów powiązanych z nim przestrzennie i funkcjonalnie.

UŻYTKOWE FUNKCJE ZESPOŁU PARKOWO-DWORSKIEGO W GRANOWIE POWIĄZANE ZE SPOŁECZNO-GOSPODARCZYMI UWARUNKOWANIAM I W GMINIE GRANOWO

Naturalistyczne parki wiejskie o najdłuższej historii nierzadko były przebudowywane stosownie do potrzeb ich właścicieli (por. Bogdanowski 2000; Różańska i in. 2001). Zmieniały swój program użytkowy, a z nim kształt roślinności. Podobnie i dzisiaj są planowo przeobrażane, a kierunek ich modernizacji

w dużym stopniu zależy od funkcji społeczno-gospodarczych (por. Stępniewska 1996; Rylke i in. 2006). Kierunek ten nierzadko jest określany w strategiach rozwoju gmin lub miejscowości. W przedstawianej koncepcji rewaloryzacji uwzględniono rolę, jaką obecnie odgrywa zespół parkowo-dworski w gminie Granowo.

Zespół parkowo-dworski w Granowie pełni dziś funkcję ośrodka kultury i ma ku temu korzystną lokalizację. Jest usytuowany w miejscowości, która znajduje się mniej więcej w centrum gminy. Leży przy drodze wojewódzkiej 32, niedaleko Poznania. Ma dobre połączenie autobusowe i kolejowe z tą aglomeracją, a także z wieloma większymi miastami, jak Grodzisk Wlkp., Sęszew czy Sulechów.

Obszar gminy Granowo generalnie nie odznacza się szczególnie cennymi wartościami przyrodniczymi, mogącymi być podstawą do intensywniejszego rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej. Geоекосystemy atrakcyjne dla przeciętnego rekreanta w zasadzie są nieobecne. Wysoko cenione biotopy wodne zajmują zaledwie 2,5% terenu, a leśne 2%. Dużym walorem jest osiem zabytkowych parków we wsiach: Bielawy, Granowo, Granówko, Kąkolewo, Kotowo, Kubaczyn, Niemierzyce i Separowo (Studium..., 2001). Po odpowiednim zagospodarowaniu mogą one odgrywać istotną rolę w społeczno-gospodarczym rozwoju regionu.

Gmina Granowo ma wybitnie rolniczy charakter dzięki wyjątkowej żyzności gruntów ornych. Użytki rolne stanowią blisko 90% areалу gminy, z czego połowa należy do rodzinnych gospodarstw rolnych, głównie skupionych w jedenastu wsiach sołeckich (Studium..., 2001). Wyrazem rolniczych tradycji było 130-lecie Kółka Rolniczego w Granowie, obchodzone w 2005 r. (www.granowo.pl). Jubileuszowe imprezy są wpisane w program użytkowy omawianego zespołu parkowo-dworskiego.

Według zapisów w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania (Studium..., 2001) gmina Granowo ma dobrze zorganizowany system szkolnictwa, w tym Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Powstańców Wielkopolskich w Kotowie. Wymieniona placówka kształci między innymi techników: architektów krajobrazu, kształtowania środowiska i ogrodników. W związku z tymi specjalnościami zabytkowy park w Granowie nabiera szczególnego znaczenia. Może być obiektem dydaktycznym do ćwiczeń terenowych oraz odbywania praktyk. Może mieć zapewnioną profesjonalną opiekę ze strony nauczycieli i uczniów szkoły w Kotowie. Dla absolwentów szkoły jest ich potencjalnym miejscem pracy.

W budynku dworu w Granowie znajduje się Biblioteka Publiczna Gminy Granowo. Pełni funkcję ośrodka kultury i wypoczynku. Realizuje rozmaite programy socjalno-usługowe. W pomieszczeniach obiektu działa Pracownia Gobelinu, Klub Emerytów „Radość” oraz Klub Honorowych Dawców Krwi, a także Sala Ślubów. Poza tym są organizowane zajęcia z aerobiku. Odbywają się wystawy malarstwa, a także spotkania z artystami i pisarzami.

Gmina Granowo współpracuje z Gminą Sint Anthonis w Holandii w ramach umowy twinningowej. Zacieśniane są wzajemne kontakty zarówno instytucjonalne, jak i prywatne. Niemalą w tym rolę odgrywa wspomniana biblioteka.

Korzystny stan uwarunkowań społeczno-gospodarczych sprawia, że pozycja Granowa stale rośnie, a z nią potrzeba rewaloryzacji zieleni zabytkowego kompleksu. Choć pod względem roślinności wśród wielkopolskich ogrodów park ma znaczenie najwyższej lokalne, to dla społeczności Granowa jest elementem istotnie wpisanym w jej życie.

SZATA ROŚLINNA PARKU W GRANOWIE NA TLE UWARUNKOWAŃ EKOFIZJOGRAFICZNYCH

Według regionalizacji dokonanej przez Kondrackiego (1998) zespół parkowo-dworski w Granowie jest usytuowany na Pojezierzu Poznańskim (315.51), na Równinie Opalenickiej (315.514), będącej płaską moreną denną rozciętą przez dolinę rzeki Mogilnicy. Drzewostan parkowy leży na obszarze cechującym się jedną z niższych w kraju sumą opadu rocznego. Przeciętna roczna suma opadu wynosi tu 550 mm, przy średniej rocznej temperaturze powietrza około 8°C. Sezon wegetacyjny trwa 210–220 dni. Przeważają wiatry z sektora zachodniego (Woś 1999). W parku występują gleby brunatnoziemne wykształcone z glin morenowych, co jest bardzo korzystne, jeśli chodzi o kształtowanie kompozycji roślin ozdobnych o dużej różnorodności gatunkowej. Są one zasobne w substancje pokarmowe, a pod względem wilgotności świeże, miejscami wilgotne. Najwilgotniejsze znajdują się przy zachodniej granicy parku, w obniżeniu dolinnym dawnego strumienia, a także w otoczeniu stawu. Obecnie są degradowane przez regularne wygrabianie ściółki oraz koszenie roślinności.

Omawiany park leży w zlewni Mogilnicy (w dorzeczu Warty), na wysokości 73–75 m n.p.m. Na jego obszarze znajdowała się dolina lewostrzeżnego odgałęzienia lewostronnego dopływu Mogilnicy, biorącego początek w północnej części Granowa. Obecnie ciek płynie przez park rurociągiem (RM-7). Na trasie tego cieku została niegdyś pobudowana sadzawka wielkości 0,07 ha, która wiosną obficie wypełnia się wodą. Latem i jesienią jest odsłaniane jej mocno zamulone dno, które natychmiast porasta wilgociolubną roślinnością. Przez gminę Granowo są czynione starania o wykupienie stawu. Umożliwiłoby to wzbogacenie parkowej zieleni o kompozycję roślin wodnych i bagiennych.

W 2005 r. został zinventaryzowany drzewostan zabytkowego parku w Granowie (Szafranski i in. 2005). Stwierdzono, że głównie budują go drzewa liściaste (97,7%). W skład dendroflory weszły 23 gatunki oraz odmiany należące do 18 rodzajów i 12 rodzin. Zaobserwowano tylko 5 taksonów geograficznie obcych. Wśród 457 pomierzonych drzew największy udział miały: *Robinia pseudoacacia* (131 egzemplarzy), *Acer platanoides* (99) i *Fraxinus excelsior* (69).

Duży był udział gatunków z klasy *Quercus-Fagetea*. Były nimi wspomniane jesion wyniosły i klon zwyczajny, a także: *Acer pseudoplatanus*, *Carpinus betulus*, *Fagus sylvatica*, *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *T. platyphyllos* oraz *Ulmus laevis*. Przeważały osobniki w wieku 40–100 lat (75% ogółu). Niewiele było okazów ponad 100-letnich, zaledwie 12,7%. Najstarszym drzewem był buk pospolity *Fagus sylvatica*. Miał 405 cm obwodu w pierśnicy. Niedaleko od niego rósł stary wiąz szypułkowy (270 cm). Pięć dębów szypułkowych, lipa drobnolistna oraz jesion wyniosły tworzyły grupę sędziwych okazów o obwodach 250–400 cm. Zachowana była aleja lipowa, a także dwa grabowe bindaże. Kilka drzew doznało poważnych uszkodzeń podczas huraganu, jaki przeszedł przez Granowo wiosną 2006 r.

Park w Granowie reprezentuje styl naturalistyczny. Większość tego typu obiektów powstała w miejscu wcześniej urządzonych ogrodów. Można przypuszczać, że tak było również w przypadku Granowa, które jest wsią o długiej historii. Było gniazdem rodzinnym wielu znamienitych rodów. Jest więc wysoce prawdopodobne, że architektoniczna forma parku (scharakteryzowana w rozdz. *Studium historyczne...*) jest wynikiem przebudowy wcześniejszych założeń.

Pod względem strukturalnym drzewostan parku w Granowie jest wielogatunkowy i wielogeneracyjny. Jest architektonicznym przekształceniem fitocenozy lasu dębowo-grabowego *Galio sylvatici-Carpinetum*. Wspomniana inwentaryzacja Szafrąńskiego i in. (*l.c.*) wykazała, że florystycznymi elementami parkowej roślinności między innymi są gatunki budujące warstwę drzew lub krzewów w naturalnych biotopach grądów Wielkopolski, jak: *Acer platanoides*, *A. pseudoplatanus*, *Carpinus betulus*, *Crataegus monogyna*, *Quercus robur*, *Sambucus nigra*, *Tilia cordata* i *Ulmus laevis*. Sporej wielkości arealy są opanowane przez *Aegopodium podagraria*, który tworzy ziołorośla *Agropyro-Aegopodietum podagrariae*. Na obszarze parku przeważają siedliska grądu typowego *G. s.-C. typicum*, optymalne dla rozwoju podagrycznika pospolitego. Północna i zachodnia część, wzdłuż słabo zaznaczającego się obniżenia dawnego naturalnego ciek, to potencjalna roślinność naturalna grądu niskiego, cechującego się wyższym poziomem wód gruntowych niż w grądzie typowym. Tam też rosną trzy okazy wiązu szypułkowego *Ulmus laevis*, wilgociolubnego gatunku łągowego wyróżniającego niski grąd. W wielu miejscach są widoczne efekty spontanicznie zachodzącej regeneracji naturalnej roślinności leśnej, w postaci licznych siewek oraz młodocianych osobników drzew i krzewów.

Grąd jest potencjalną roślinnością naturalną powierzchniowo dominującą na obszarze środkowej Wielkopolski. Jako roślinność rzeczywista las dębowo-grabowy występuje dzisiaj już tylko na niewielkim łącznym areale, co jest skutkiem odlesienia na cele rolnicze. Gleby brunatnoziemne wykształcone pod wymienionym typem ekosystemu to, obok łągowych czarnych ziem, najcenniejsze grunty orne. Często w synantropijnym krajobrazie osadniczo-polnym jedyne fragmenty grądu zachowały się w naturalistycznych parkach wiejskich

(por. Wojterski i in. 1981). Wspomniano, że gminę Granowo cechuje wybitnie rolniczy charakter. Prawie 90% jej areалу stanowią grunty, z których zdecydowana większość to gleby wykształcone pod lasami dębowo-grabowymi. Tak więc zachowany fragment drzewostanu grądowego jest jej dużą osobliwością geobotaniczną.

Jak we wstępie wspomniano, w Wielkopolsce grądy należą do biocenoz narażonych na wymarcie i figurują w Załączniku I Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG. Zostały wykazane w Rozporządzeniu Ministra Środowiska RP z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz.U. 10.77.510). Tego faktu nie można było pominąć w rozważaniach nad koncepcją rewaloryzacji zieleni parku w Granowie, chroniącego pozostałości drzewostanu grądowego, tym bardziej że dzisiaj wiodącym motywem w odtwarzaniu parków naturalistycznych jest ochrona przyrody (por. Olaczek 1972, 1978, 1981). Jest to podyktowane świadomością ich środowiskotwórczej roli. Założenia architektoniczne w przedstawianej koncepcji uwzględniają współczesny trend biologicznej ochrony. Przyjęto, że przyszły park będzie miał korzystne uwarunkowania ekologiczne do rozwoju roślin typowych dla lasu dębowo-grabowego, a równocześnie będzie ozdobnym ogrodem, pełniącym liczne funkcje społeczno-gospodarcze.

KIERUNKI KSZTAŁTOWANIA ROŚLINNOŚCI PARKU W GRANOWIE

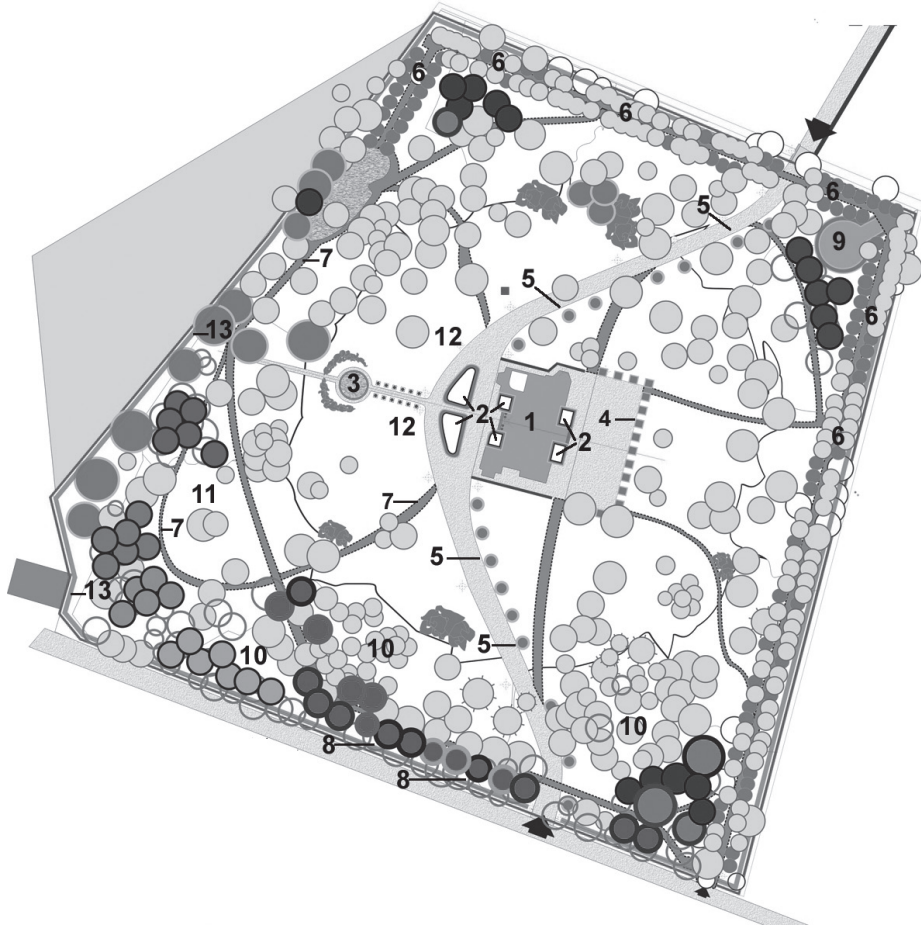
Park w Granowie został założony w swobodnym stylu naturalistycznym i w takim musi pozostać, jako część parkowo-dworskiego zespołu architektonicznego objętego ochroną konserwatorską (por. Majdecki 1993; Rylke i in. 2006). Odznacza się stosunkowo dobrze zachowanym drzewostanem, ale bardzo słabo izolowanym od negatywnych wpływów zurbanizowanego otoczenia, a ponadto w znikomym wymiarze wspierany naturalnymi zasobami roślinnymi skromnego ogólnowiejskiego ekologicznego systemu obszarów środowiskotwórczych. Najnowsza mapa topograficzna 1:10 000 pokazuje usytuowanie parku w lokalnym korytarzu ekologicznym lewostronnego dopływu lewego rozwidlenia Mogilnicy, będącego w zasadzie jedynym wewnętrznym klinem zieleni Granowa, zbudowanym z biotopów o naturalnej genezie pierwotnej. Pewną barierą w sprawnym funkcjonowaniu tego korytarza jest droga krajowa 32, a także ulica Stawowa z zabudową po jej południowej stronie. Obecność tych dwóch pasm infrastrukturalnych w pewnym stopniu narusza spójność migracyjnego, dolinowego szlaku flory i fauny, a także przyczynia się do utraty wizualnej ciągłości elementów kompleksu sakralno-dworskiego.

Wspomniano, że park w Granowie skomponowano, opierając się na grądzie. Ten ekosystem leśny zachował się w nim prawdopodobnie dlatego, że już wcześniej pełnił funkcję ogrodu u kolejnych właścicieli majątku. Za priorytetowy kierunek rewitalizacji roślinności parku przyjęto ochronę zachowanych cech drzewostanu grodu, a równocześnie renaturalizację grodu biotopu. Zostało to podyktowane koniecznością kontynuowania idei swobodnego parku naturalistycznego, wynikającą z zapisów w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 03.162.1568). Z drugiej natomiast strony taki kierunek jest odzwierciedleniem współcześnie zaznaczającego się trendu w podejściu do rewitalizacji parków naturalistycznych. Wychodzi naprzeciw oczekiwaniom przyrodników nawołujących do ochrony wyspowych refugium naturalnych środowisk na obszarach o wysokiej antropizacji. Równorzędny priorytetem w pracach nad koncepcją rewitalizacji było podniesienie czytelności dawnych założeń architektonicznych, z których najlepiej zachowały się trzy obwodowe aleje, a mianowicie lipowa i dwa grabowe bindaże. Zaproponowano likwidację tych wszystkich struktur roślinności, które kolidują z celami odbudowy. Do tektoniki obiektu zostały wprowadzone nowe elementy ozdobne i użytkowe, ściśle korespondujące z naturalistycznym charakterem parku oraz oczekiwaniami społecznymi. Tektonika obiektu została dostosowana do uwarunkowań przyrodniczych i społeczno-gospodarczych.

Przyjęto, że park w Granowie będą tworzyć trzy strefy zieleni (pasma, pierścienie) powiązane z sobą przestrzennie i dynamicznie w spójną całość. Będą one różnić się funkcją i strukturą roślinności, a układać się dośrodkowo w stosunku do dworu jako dominanty ogrodowego założenia. Mają to być następujące strefy: (1) zewnętrzna – biocenotyczna, kształtowania i ochrony grodu, szerokim pasmem okalająca park; (2) środkowa – ekotonowa z elementami ozdobnymi, a także (3) wewnętrzna – ozdobna, otwartej przestrzeni z dworem (ryc. 3).

Pierwszy pierścień parkowej zieleni, zewnętrzny, ma być rejonem biocenotycznej ochrony grodu, siedliska przyrodniczego Natura 2000-9170. Docelowo ma tam występować masyw drzewostanu o zwartych koronach drzew, mający strukturalne cechy naturalnego lasu dębowo-grabowego, w miarę możliwości jak najsilniej zaznaczone. Dla ludzi będzie miejscem cienia i chłodu, spokojnego i pasywnego wypoczynku. Będzie obszarem środowiskotwórczym, łagodzącym negatywne wpływy zurbanizowanych terenów Granowa.

Wzdłuż trzech obrzeży parku zostaną zrekonstruowane aleje; od północy i wschodu stosunkowo dobrze zachowane grabowe, natomiast od południa lipowa, także dziś istniejąca. Wszystkie przerwy w przestrzennej ciągłości alei zostaną uzupełnione odpowiednio nasadzeniami grabów lub lip, w rozstępie zbliżonym do pierwotnie przyjętego. Gatunki drzew inne niż grab i lipa, rosnące we wspomnianych alejach lub najbliższym sąsiedztwie, psujące efekt jednorodności formy, powinny być usunięte. Z rejonu alei nie wolno jednak wyciąć

Ryc. 3. Koncepcja tektoniki zespołu parkowo-dworskiego w Granowie w projekcie rewaloryzacji

1 – dwór; 2 – parter gazonowy; 3 – fontanna; 4 – ogród teatralno-koncertowy wygrodzony arkadą z lip; 5 – droga z rzędem drzew spod głównego wejścia do parku; 6 – bindaż grabowy; 7 – obwodnica; 8 – aleja lipowa; 9 – plac zabaw dla dzieci; 10 – strefa biocenotyczna, kształtowania struktury grądu *Galio sylvatici-Carpinetum*; 11 – strefa ekotonowa z elementami ozdobnymi; 12 – strefa ozdobna, otwartej przestrzeni z dworem; 13 – ogrodzenie z żywopłotem z *Taxus baccata*

Fig. 3. Concept of tectonics in a naturalistic park in Granowo

1 – a manor house; 2 – lawn parterre; 3 – fountain; 4 – concert garden; 5 – tree-lined road to the manor house; 6 – oak-hornbeam tunnel; 7 – ring path; 8 – lime avenues; 9 – children playground; 10 – outer zone of park, dedicated to the development of biocenotic structure of oak-hornbeam forest; 11 – central (ecotonal) zone, with decorative elements; 12 – inner zone, ornamental, with open space and the manor house; 13 – fencing with the *Taxus baccata* hedge

żadnych okazałych drzew gatunków rodzimych, jak na przykład sędziwego wiązu szypułkowego *Ulmus laevis*, rosnącego przy południowo-wschodniej granicy parku.

Duża część niepożądanych drzew do usunięcia to *Robinia pseudoacacia*. Jak wszystkie gatunki *Fabaceae* wiąże azot atmosferyczny. Skutkuje to znacznym podniesieniem zawartości azotu w glebie i w związku z tym pojawieniem się wybitnie azotolubnych roślin z *Artemisietea*, a równocześnie ustępowaniem leśnych gatunków z *Quercus-Fagetea*, nieprzystosowanych do życia w tak przeobrażonych warunkach ekologicznych. Na mapie Szafrąńskiego i in. (2005), przedstawiającej wyniki inwentaryzacji drzewostanu parkowego, widać całkowity brak rodzimych gatunków drzew w rejonie występowania robinii akacyjowej. Badania florystyczne w związku z koncepcją rewaloryzacji wykazały w tych miejscach masową obecność roślin nitrofilnych. We fragmentach parku wolnych od *Robinia pseudoacacia* stwierdzono natomiast wielogatunkowe, regeneracyjne odnowienia w postaci młodego pokolenia rodzimych gatunków drzew właściwych łące. Należy pamiętać, że grochodrzew jest drzewem o wybitnej zdolności do rozrostu i rozmnażania wegetatywnego przez podziemne odrosty korzeniowe. Ścięty natychmiast obficie rozwija się z pozostawionych karp. Widać to w kilku partiach parku po gęstych kępach odrosli wokół pniaków, jak również po licznych pędach wystających z gleby w otoczeniu karp. Duża część osobników rosnących na wałach rowów usytuowanych wzdłuż północnej i wschodniej granicy parku będzie musiała być usunięta podczas budowy zaprojektowanego tam ogrodzenia. Wskazana jest eliminacja robinii z południowej części zespołu, leżącej w bliskim sąsiedztwie gospodarstwa rolnego. Kilka drzew tego gatunku jest w złym stanie sanitarnym. Obecność *Robinia pseudoacacia* prawdopodobnie negatywnie wpływa na kondycję innych drzew, znajdujących się w jej pobliżu. Podczas wichury, wiosną 2006 r., w tej partii parku uszkodzenia drzewostanu były największe. W tym miejscu dodatkowo gleba jest zasilana w związki azotowe przenikające z rejonu wspomnianego gospodarstwa (z obory). Grochodrzew powinien być również wycięty z alei lipowej w południowej części obiektu i zastąpiony lipą drobnolistną *Tilia cordata*, budującą zachowany ciąg drzew.

W całej zewnętrznej strefie parku – przyrodochronnej, poza alejami usuniętą robinie należy zastąpić drzewostanem liściastym o składzie zgodnym z potencjalną roślinnością naturalną środkowoeuropejskiego grądu *Galio sylvatici-Carpinetum*. Taki kierunek rewaloryzacji zapewni największą trwałość uformowanym założeniom ogrodowym. W paśmie tym warstwa drzew powinna być zbudowana z rodzimych gatunków drzew, z przewagą *Quercus robur*, z udziałem *Carpinus betulus* i *Tilia cordata*, a także klonów *Acer campestre*, *A. platanoides* i *A. pseudoplatanus*. Większe płyty nawiązujące do lasu dębowo-grabowego będzie można ukształtować w narożnikowych partiach parku. Drzewostan przy południowej granicy obiektu powinien być szczególnie gęsty i mieć

charakter masywu pełniące tam rolę bariery biogeochemicznej, izolującej od wpływów ze strony gospodarstwa rolnego.

Oprócz planowanego scalenia masywu, a także ukształtowania drzewostanu o cechach lasu dębowo-grabowego, w biocenotycznej strefie parku proponuje się nasadzenia roślin okrywowych (bylin lub niskich krzewów), wykonane w specjalny sposób. Mają one tworzyć runo o składzie gatunkowym nawiązującym do fitocenozy środkowoeuropejskiego grądu *Galio sylvatici-Carpinetum*. Ma być ono skomponowane bądź to z jednogatunkowych plam (na wzór facji w sensie jednostki zmienności syntaksonomicznej), bądź kobierców złożonych ze skupień różnych roślin o zbliżonych wymaganiach siedliskowych. W tym drugim przypadku byliny muszą być odpowiednio dobrane, między innymi według pokroju, barwy liści i kwiatów oraz fenologii.

W zewnętrznym paśmie biocenotycznej strefy parku jest wskazany stosunkowo duży, łączny udział płatów zbudowanych z ceniolubnych roślin zimozielonych. Obecnie drzewostan zewsząd jest tam otoczony terenami silnie zruderalizowanymi, zdominowanymi przez spontaniczną roślinność, której zrąb budują gatunki obcego pochodzenia. W związku z tym obrzeże obiektu pozostaje pod silnym wpływem procesu synantropizacji. Posadzone rośliny rodzimego pochodzenia, właściwe dla siedliska grądowego, mogą być wypierane przez ekspansywne antropofity. Przymuszczalnie trudno byłoby utrzymać inny typ założenia ogrodowego aniżeli zaproponowany z zimozielonych roślin okrywowych, które przez cały sezon wegetacyjny swym zwartym kobiercem uniemożliwią rozwój niepożądanych taksonów adwentywnych.

Zieleń okrywowa to układ samotrzymujący się, generalnie niewymagający pielęgnacji. Zasadą jest, że z jej obrębu nie usuwa się liści opadłych z drzew. W naturalny sposób wiosną ściółkę przerastają młode pędy bylin. Odłożona materia organiczna szybko rozkłada się, wzbogacając glebę w substancje pokarmowe (por. Łukasiewicz 2003). Najczęściej takie układy wprowadza się właśnie do parków naturalistycznych, między innymi pod drzewostany o stosunkowo dużym zwarciu koron drzew, utrudniającym utrzymanie estetycznego trawnika z powodu zacinienia runa.

Biorąc pod uwagę naczelną zasadę przyjętą w koncepcji rewaloryzacji, a mianowicie tworzenie kompozycji ogrodowej zgodnie z grądową naturą siedliska, na rośliny runa proponuje się gatunki reprezentatywne dla środkowoeuropejskiego lasu dębowo-grabowego *Galio sylvatici-Carpinetum* w postaci geograficznej charakterystycznej dla Wielkopolski, a równocześnie odznaczające się dużymi walorami ozdobnymi. Te gatunki to: *Actaea spicata*, *Ajuga reptans*, *Aquilegia vulgaris*, *Asarum europaeum*, *Campanula latifolia*, *C. rapunculoides*, *Convallaria majalis*, *Daphne mezereum*, *Galanthus nivalis*, *Galeobdolon luteum*, *Galium odoratum*, *Hedera helix*, *Hepatica nobilis*, *Lathyrus vernus*, *Lilium martagon*, *Phyteuma spicatum*, *Polygonatum multiflorum*, *Primula veris*, *Pulmonaria obscura*, *Ranunculus lanuginosus*, *R. auricomus*, *Sanicula europaea*, *Scrophularia*

nodosa, *Stellaria holostea*, *Vinca minor*, *Viola mirabilis*, *V. reichenbachiana* i *V. riviniana*. Mogą to być też paprocie posadzone w skupieniach pod okapem koron drzew, w półcieniu: *Athyrium filix-femina*, *Dryopteris carthusiana* i *D. filix-mas*. Dużym estetycznym walorem nowej struktury runa grądu byłyby jednogatunkowe kobierce traw, takich jak: *Brachypodium sylvaticum*, *Festuca heterophylla*, *Melica nutans* i *Milium effusum*.

Obok roślin okrywowych proponuje się wprowadzić (pojedynczo lub małymi grupami, liczniejszymi i większymi w miarę zbliżania się ku granicy parku, a także w miejscach lepiej naświetlonych, jak luki w drzewostanie) kilka gatunków krzewów lub niskich drzew właściwych dla podszytu grądu, takich jak: *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana*, *Crataegus laevigata*, *C. monogyna*, *C. rhipidophylla*, *Euonymus europaeus*, *Rhamnus catharticus*, *Rosa canina* i *Staphylea pinnata*. Spośród wymienionych *Cornus sanguinea* i *Viburnum opulus* wymagają więcej wilgoci. Dogodnym dla nich siedliskiem jest obrzeże zachodniej części parku, gdzie poziom wody gruntowej jest najwyższy oraz spontanicznie pojawił się samosiew gatunków łągowych – *Fraxinus excelsior* i *Ulmus laevis*. W tej części strefy biocenotycznej, tzw. niskiego grądu, zwarte runo dobrze tworzyłyby *Astrantia major* i *Chaerophyllum aromaticum*.

Charakterystyczną cechą fitocenoz środkowoeuropejskiego lasu dębowo-grabowego w podzespołach niskiego grądu jest wczesnowiosenny, wielobarwny aspekt runa z obfitym udziałem geofitów z *Querco-Fagetea*: *Anemone nemorosa*, *A. ranunculoides*, *Corydalis cava*, *Galanthus nivalis* i *Leucoium vernum*. Celem podniesienia gatunkowej różnorodności parkowego drzewostanu, a także zaakcentowania tak charakterystycznej cechy runa grądu, jak jego sezonowa zmienność, zaproponowano wprowadzić skupienia roślin o wspomnianej formie życiowej w wewnętrznym paśmie strefy biocenotwórczej, wolnym od zimozielonych roślin okrywowych.

Planowany skład drzewostanu grądowego, z reprezentatywnymi dla niego roślinami runa, jest kompozycją o dużej wartości edukacyjnej. Na terenie gminy, w Kotowie, w Zespole Szkół Pogimnazjalnych, kształcą się techników w zakresie architektury krajobrazu i ochrony środowiska. W zrewaloryzowanym parku będzie można studiować strukturę siedliska przyrodniczego europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000, jakim jest grąd środkowoeuropejski o kodzie 9170, będący naturalnym zespołem leśnym dla większości obszarów Wielkopolski (i Granowa), zagrożonym w regionie. Można będzie poznać rośliny objęte ochroną gatunkową, do których, z wymienionych, należą: *Actaea spicata*, *Aquilegia vulgaris*, *Asarum europaeum*, *Convallaria majalis*, *Daphne mezereum*, *Galanthus nivalis*, *Galium odoratum*, *Hedera helix*, *Hepatica nobilis*, *Leucoium vernum*, *Lilium martagon*, *Primula veris*, *Staphylea pinnata*, *Viburnum opulus* i *Vinca minor*.

Wszystkie rośliny proponowane do ukształtowania runa parkowego grądu to leśne gatunki z klasy *Querco-Fagetea*, coraz rzadsze w środowisku przyrodniczym, eliminowane przez leśnictwo.

Wszelkie nasadzenia dobrze byłoby wykonać z materiału przygotowanego z nasion lub roślin pochodzących ze stanowisk naturalnych, jak najbliższej położonych w stosunku do Granowa. W ten sposób obiekt stałby się centrum czynnej ochrony gatunkowej *ex situ* lokalnych genotypów i ekotypów, w tym taksonów zagrożonych wymarciem w Wielkopolsce, figurujących na „czerwonej liście” Jackowiaka i in. (2007), jak: *Actaea spicata*, *Aquilegia vulgaris*, *Campanula latifolia*, *Daphne mezereum*, *Galanthus nivalis*, *Leucoium vernalis* i *Lilium martagon*. Nasiona wielu roślin z *Quercus-Fagetum* można otrzymać, na cele związane z ochroną bioróżnorodności, w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zamawia się je przez *Index Seminum* (www.ogrod.amu.edu.pl). W tej placówce naukowej uczniowie mogą odbywać praktyki lub pracować w trybie wolontariatu, zdobywając wiedzę i umiejętności z zakresu diagnozowania i ochrony szaty roślinnej. Opiekę nad kolekcjami roślin stworzonymi w Granowie mogliby sprawować odpowiedni specjaliści ze szkoły w Kotowie.

W omawianej strefie zewnętrznej zostało zaprojektowane nowe wejście główne na teren obiektu – od strony północnej. Jego lokalizacja uwzględnia współczesne społeczne potrzeby i sytuację urbanistyczną Granowa. Krótkim duktem, dalej przez mostek nad rowem i bramę wejściową, droga będzie prowadzić z ulicy Stawowej na dziedziniec przy zachodniej elewacji dworu. Na obszarze parku ma być ona zaakcentowana jednostronnym (po wschodniej stronie) rzędem okazów należących do tego samego liściastego gatunku dendroflory. Ma to być drzewko o jednym, prostym pniu, kulistej koronie, posadzone w układzie rytmicznym, w rozstępie co 8 m. Ma osiągnąć co najwyżej 3 m wysokości. Niski wzrost i małe zagęszczenie będą korespondować z zaprojektowaną otwartą przestrzenią wewnętrznego pierścienia roślinności, w zasadzie prawie bezdrzewnej polany bezpośrednio otaczającej dwór, umożliwiającej daleki wgląd w głąb parku z licznymi osiami widokowymi.

Zaproponowano przeniesienie placu zabaw dla dzieci z centralnej części parku, tuż przy dworze (z ozdobnej strefy wewnętrznej), w północno-wschodni narożnik strefy zewnętrznej (przyrodotwórczej), w pobliżu głównego wejścia na teren zespołu. Zrobiono to głównie ze względów estetycznych. Ekspozycja tego typu obiektu małej architektury na tle elewacji dworu jest niezgodna z zasadami ogólnej kompozycji naturalistycznego parku. Dla wygody użytkowników plac ma być ogrodzony niskim, zimozielonym żywopłotem, nieprzekraczającym wysokości 90 cm. Na zewnątrz ma on być obramowany krzewami różnych odmian bzu lilaka. Mogą to być formy otrzymane przez Victora Lemoine w słynnych przedwojennych francuskich szkołkach. Niegdyś były sadzone w parkach naturalistycznych. Zakrzaczenie zostanie podparte posadzeniem bluszczu pospolitego *Hedera helix*. Taka kombinacja zieleni ma pełnić podwójną funkcję, mianowicie mechanicznej bariery uniemożliwiającej deptanie otoczenia, a równocześnie ograniczającej wnikanie antropofitów, migrujących z obszarów zurbanizowanych do drzewostanu grądowego.

Park w Granowie zostanie ogrodzony. Po wewnętrznej stronie obiektu został zaprojektowany żywopłot z *Taxus baccata* o wysokości 1,3 m. Oprócz roli dekoracyjnej ma pełnić funkcje sozotechniczne, między innymi ekranu akustycznego, bariery biogeochemicznej oraz bufora minimalizującego proces synantropizacji szaty roślinnej. Cis pospolity dobrze rośnie w półcieniu, na żyznych glebach, na siedliskach grądowych. Jest objęty ścisłą ochroną gatunkową. Będzie więc kolejnym cennym elementem parkowej kolekcji, służącej edukacji w zakresie ochrony przyrody.

Strefa środkowa architektони parku ma mieć charakter ekotonowy; przejściowy pomiędzy ekosystemem ładu a otwartą przestrzenią wewnętrzną polany. Wynika to zarówno z ogólnej zasady kompozycji parku naturalistycznego, a mianowicie kształtowania ogrodowych wnętrz poprzez coraz to mniejsze zwarcie drzewostanu ku dominancie (ku budynkowi dworu), jak i ekologicznych funkcji roślinności. W przyrodzie, w ekotonach pomiędzy obszarem leśnym a otwartym terenem o innym sposobie zagospodarowania (o prostszej fizjonomii) występują gatunki obydwóch stykających się z sobą układów biocenotycznych, a także wyłączne dla pasma przejściowego. W przypadku małej ingerencji człowieka w ekotonach tworzą się oszyjkowe formacje krzewiaste, a na ich przedpolu ziołorośla okrajkowe. Dopiero w nich wiele gatunków podszytu i runa lasu znajduje optimum swych wymagań ekologicznych, przede wszystkim ze względu na dużo lepsze warunki świetlne oraz wyższą wilgotność gleb.

Na terenie parku w Granowie pospolicie występującymi naturalnymi ziołoroślami okrajkowymi są fitocenozy należące do zespołu *Agropyro repentis-Aegopodietum podagrariae*. Budujący je podagrycznik pospolity jest rośliną rozłogową. W półcieniu, pod luźnym okapem drzew, tworzy zwarte kobierce i przechodzi pełen cykl rozwojowy. Obficie kwitnie, dając białe łany. Z uwagi na wybitną zdolność do rozmnażania wegetatywnego trudno jest się go pozbyć i dlatego w założeniach ogrodowych jest traktowany jako bylina okrywowa. Nierzadko obserwuje się nieudane próby wyeliminowania go przez koszenie, jak chociażby w latach 2005 i 2006 w Granowie czy Ciężeniu (Borysiak i in. 2011). Sposobem ograniczającym jego zasięg będzie zastąpienie części jego płatów kompozycjami z innych bylin.

W ekotonowej strefie środkowej rewaloryzowanego parku roślinność ma być zróżnicowana pod względem fizjonomicznym. Proponuje się więc ukształtować, nieregularnie przerywanym pasmem wkoło polany otaczającej dwór, wzdłuż jej zewnętrznej granicy (na styku z częścią przyrodochronną), grupy roślin złożone z różnych form życiowych, głównie z fanerofitów, hemikryptofitów i geofitów. Należy pozostawić (spośród występujących) i dosadzić osobniki coraz to niższe, wolniej rosnące, idąc od skraju ładu masowego ku polanie. Mogą to być grupy kształtowane jednostronnie, do wnętrza ogrodu, najwyższymi okazami oparte o granicę drzewostanu strefy zewnętrznej. Mogą to także być skupienia wolnostojące, z najwyższymi osobnikami w środku.

Kształt ugrupowania może być nieregularny, kolisty, a także podłużny, wtedy z osią równoległą do obwodu strefy. Zrębem grup mają być istniejące skupiska drzew i krzewów, w razie potrzeby wybiórczo przetrzebione. Selekcja powinna iść w kierunku utworzenia dość szerokich wnętrz na obszarze omawianej strefy, o zaokrąglonych zarysach. W przypadku większych skupień spontanicznych odmian *Acer platanoides*, jakie stwierdzono w trzech miejscach parku (przy południowej granicy oraz w pobliżu stawu), należy uformować zagajniki. Elementami wzbogacającymi kompozycję poszczególnych grup mogą być ozdobne formy rodzimych drzew i krzewów. Natomiast warstwa zielna swym składem gatunkowym powinna nawiązywać do flory okrywowej ukształtowanej w strefie zewnętrznej. Należy przy tym uwzględnić sezonową zmienność barwy i przejrzystości zestawu roślin. Okazale drzewa, obecnie występujące w zasięgu strefy środkowej i otoczone osobnikami młodocianymi lub grochodrzewem, powinny być wyeksponowane jako pojedyncze lub w małych skupieniach, co najwyżej złożonych z kilku osobników. Tak więc towarzyszący im podrost trzeba usunąć, przy czym grochodrzew w całości. Pozostawionym okazom zabieg ten pozwoli w miarę szybko wykształcić szerokie, rozłożyste korony. Podniesie to nastrój sędziwości drzew, a równocześnie podkreśli wiek zabytkowego parku.

Zieleń ostatniej z omawianych stref – wewnętrznej, ma być plastyczną oprawą budynku dworu i najszerzej odzwierciedlać współczesny program użytkowy historycznego zespołu. Zatem ma najsilniej tworzyć ramy życia publicznego. Ma to być przestrzeń zasadniczo otwarta, o dużej przejrzystości. Po usunięciu drzew, wskazanych do wycięcia przez Szafrąnskiego i in. (2005), będzie to prawie bezdrzewne pasmo pozbawione przypadkowych form roślinnych. Pozostaną tam pojedyncze, rozrośnięte sędziwe okazy o charakterze syngieltonów, a także grupy, z których będzie można ukształtować owalne lub koliste klomby. Na niewielkim areale wewnętrznej strefy te stosunkowo nieduże bryły z drzew nie będą zamykały dalszej perspektywy. Klomby powinny być wolnostojące, oddalone od siebie w celu wizualnego zarysowania ich fizjonomii. Sylwetki drzew powinny odpowiednio eksponować się na tle założeń strefy ekotonowej. W skład pojedynczego klombu może wchodzić maksymalnie kilkanaście okazów dendroflory, tworząc skupienie regularne bądź nieregularne, wielogatunkowe (z udziałem geograficznie obcych) i wielowarstwowe. Wysokość roślin w obrębie klombu ma być stopniowana. Drzewa stanowiące rdzeń grupy mają być otoczone pierścieniem krzewów, a te pasmem bylin z niższym obrzeżem obsadzonym wczesnowiosennymi geofitami lub dekorowanym nasadzeniami roślin jednorocznych. Klasyczną cechą klombu jest jego bardzo mała przejrzystość, a także współwystępowanie form kontrastujących z sobą, różniących się fakturą i kolorytem. Ogólna barwa klombu powinna kontrastować w danym miejscu ze ścianą gładowego masywu. Zagęszczenie syngieltonów i klombów w obrębie omawianej strefy ma być zróżnicowane. W dużych parkach naturalistycznych sukcesywnie maleje ono ku wnętrzu obiektu, a klomby są coraz

niższe i mniejsze powierzchniowo. W pobliżu dworu są to już tylko struktury złożone z niskich krzewów, krzewinek i bylin. W przypadku drzew zniekształconych można w ich otoczenie wprowadzić ozdobne formy iglaste lub liściaste, w sposób odwracający uwagę od zdeformowanych osobników. Taki zabieg byłby zgodny z trendem często obserwowanym w parkach naturalistycznych, a mianowicie z tendencją do introdukcji, w najbliższym sąsiedztwie dworskiej zabudowy, form o wyjątkowych walorach estetycznych.

W wewnętrznej strefie parku przestrzeń pomiędzy klombami a syngieltonami ma być dobrze utrzymanym trawnikiem. Biorąc pod uwagę współpracę mieszkańców gminy Granowo z zaprzyjaźnioną gminą w Holandii (kraju słynącym z uprawy roślin ozdobnych), w obrębie trawnika można by sadzić, w niedużych, rozproszonych skupieniach, sprowadzone byliny sezonowe.

Na głównym dziedzińcu dworu, pośrodku, zostanie odtworzony parter gazonowy o kształcie podobnym do pierwotnego. Jego podłużna oś będzie równoległa do dworu. Będzie złożony z dwóch kwater. Linia dzieląca na dwa jednakowe (symetryczne) człony będzie główna oś kompozycyjna, biegnąca od frontu dworu do nowo zaprojektowanej fontanny i dalej do obwodnicy. Obramowaniem kwater ma być niski, wąski i płaski żywopłot, wykonany z zimozielonego, karłowatego, drobnolistnego krzewu. Układ parteru nawiązuje do wielkości i architektury dworu. Podobne drobne gazonowe partery, o zarysie kwadratu, mają zdobić obydwie wejścia do budynku, po dwa od strony elewacji zachodniej i wschodniej.

Nowym elementem zieleni parkowej ma być obramowanie zaprojektowanej fontanny. Będzie nim formacja krzewiasta, półkolem obejmująca basen od północy, zachodu i południa. Stworzone zostanie wnętrze o małym zasięgu. Najwyższe elementy zakrzewienia nie powinny przekroczyć wysokości 2 m. Nie mogą być barierą uniemożliwiającą wgląd w inne obszary parku. Ramę fontanny mają tworzyć niewysokie krzewy o oryginalnych konturach, a przy tym o żywej barwie w ciągu całego sezonu wegetacyjnego, ostro kontrastującej z tłem.

Nowym elementem użytkowego programu parku będzie przestrzeń, którą zaprojektowano wzdłuż całej szerokości wschodniej elewacji dworu. Ma ona pełnić różnorakie funkcje, w tym ogrodu koncertowego. Ma to być miejsce trójstronnie ogrodzone, z otwarciem na wejście do budynku. Ściany wydzielenia mają być kolumnadą utworzoną z lip geometryzowanych w niewysokie prostopadłościanny.

ROLA GRĄDOWEGO DRZEWOSTANU PARKU W GRANOWIE W EKOLOGICZNYM SYSTEMIE OBSZARÓW ŚRODOWISKOTWÓRCZYCH

W wyniku prac konserwatorskich w parku w Granowie, jakie zostały zaprogramowane w koncepcji rewaloryzacji, występujący w nim drzewostan,

o cechach grądu, zostanie wzbogacony w gatunki roślin właściwe dla środkowo-europejskiego lasu dębowo-grabowego *Galio sylvatici-Carpinetum*. Tym samym zostanie polepszony stan siedliska przyrodniczego Natura 2000-9170. Grądowe fitocenozy zostaną uformowane na obrzeżu, w zewnętrznej strefie tektoniki obiektu (ryc. 3), której przypisano funkcję ochrony biocenotycznej. Będą one spontanicznie wspomagane zasobami roślinnymi strefy środkowej, ekotonowej. Będą obejmowały siedliska grądu niskiego i typowego. Przylegają one do koryta ciek (obecnie ujętego w rów), którym jest lewobrzeżny dopływ (V rzędu) lewobrzeżnego rozwidlenia Mogilnicy. Ten lokalny korytarz ekologiczny sieci hydrograficznej jest początkiem ciągu korytarzy migracyjnych roślin i zwierząt. Jeden szlak przemieszczania się organizmów to kolejno doliny: Mogilnicy ↔ Kanału Prut I ↔ Kanału Mosińskiego ↔ Warty ↔ Odry, natomiast drugi: Mogilnicy ↔ Północnego Kanału Obry (Kanału Prut II) ↔ Obrzycy ↔ Odry. Wzdłuż wymienionych tras są usytuowane liczne obszary węzłowe, kluczowe w ochronie bioróżnorodności, w tym Natura 2000. Najbliżej w stosunku do rewaloryzowanego obiektu leży specjalny obszar ochrony siedlisk PLH300033 Dolina Mogilnicy oraz obszar specjalnej ochrony ptaków PLB300004 Wielki Łęg Obrzański. Na obszarze Wielkopolski naturalne funkcje obydwu wymienionych systemów zostały zabezpieczone odpowiednimi zapisami w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, zatwierdzonym Uchwałą Nr XLVI/690/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego w 2010 r. W granicach gminy Granowo środowiskotwórcza rola lokalnych elementów systemu ekologicznego została określona w Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju gminy Granowo, przyjętym Uchwałą Rady Gminy Granowo Nr XX/175/2001 w 2001 r. Warunkiem sprawnego funkcjonowania korytarzy ekologicznych wymienionej sieci hydrograficznej jest niski stopień antropogenicznego przeobrażenia szaty roślinnej wszystkich geomorfologicznych części dolin cieków, wyrażony dużym i względnie ciągłym, powierzchniowym udziałem biocenozy o syngenezie naturalnej i seminaturalnej.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W artykule przedstawiono programowo-przestrzenną koncepcję rewaloryzacji naturalistycznego, zabytkowego parku w zespole podworskim w Granowie. Została ona opracowana w 2006 r., na zlecenie gminy Granowo. W czerwcu 2010 r. Rada Gminy Granowo uchwaliła Wieloletni program inwestycyjny dla gminy Granowo na lata 2010–2014. Jednym z przedsięwzięć, które zostanie zrealizowane zgodnie z zapisami tego dokumentu, jest rewaloryzacja wspomnianego obiektu. Fakt ten zainspirował do opublikowania opracowanych założeń rewaloryzacji, z uwagi na nowatorskie podejście w sposobie przedstawienia możliwie harmonijnych związków proponowanej formy ogrodowej

z kompozycją historyczną i zachowaną substancją roślinną. Innowacyjność projektu polega na równoważnym potraktowaniu ochrony zabytkowych elementów tektoniki, a zarazem ochrony bioróżnorodności parku, będącego ostoją grądu, naturalnego elementu biocenotycznego w antropogenicznie przeobrażonym krajobrazie. Obecnie drzewostan parku swą strukturą florystyczną wyraźnie nawiązuje do naturalnych fitocenoz środkowoeuropejskiego lasu dębowo-grabowego *Galio sylvatici-Carpinetum*, który jest siedliskiem przyrodniczym Natura 2000. Przyjęto, że prace nad konserwacją zabytkowej zieleni obejmą nie tylko działania pielęgnacyjne na rzecz zachowania kompozycji ogrodowych, ale także te związane z odtworzeniem utraconych elementów architektury zieleni. Będą to również zabiegi podnoszące stopień naturalności „naturowego” siedliska przyrodniczego. Przyczynią się do usprawnienia funkcji lokalnego korytarza ekologicznego, leżącego na obszarze parku w dolinie lewobrzeżnego dopływu lewostronnego rozwidlenia Mogilnicy. Rewaloryzacja z równoczesną renaturalizacją wydatnie podniosą wartość zabytkowego obiektu: estetyczną, przyrodniczą, użytkową i ogrodu dydaktycznego. Na obszarze Wielkopolski występuje prawie 950 parków wpisanych do rejestru zabytków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP. Odbudowa dużej ich części została wpisana w strategię rozwoju gmin. Na terenie wielu z nich znajdują się stosunkowo dobrze zachowane grądowe siedliska przyrodnicze (9170), chronione obszarem Natura 2000. Przykładem może być przypałacowy park w Ciężeniu, leżący w granicach PLH300009 Ostoja Nadwarciańska oraz PLB300002 Dolina Środkowej Warty. Niniejsze opracowanie może być wzorcem osiągnięcia właściwego stanu ochrony grądu *Galio sylvatici-Carpinetum* w naturalistycznych parkach „naturowych”; przykładem zabiegów ochronnych do zastosowania w planach ochrony. Publikacja wskazuje ponadto na potrzebę udziału biologa środowiska, specjalisty w zakresie diagnozowania i ochrony szaty roślinnej przy sporządzaniu projektów rewaloryzacji wspomnianego typu obiektów. Równocześnie powinien on być merytorycznie przygotowany do podjęcia interdyscyplinarnej współpracy z architektem krajobrazu.

W dobie reformy nauki, promującej samodzielność placówek badawczych w zdobywaniu środków na rozwój naukowy, między innymi drogą wykonywania projektów wdrożeniowych na rzecz społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, artykuł uświadamia, że z chwilą utworzenia europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 dla geobotanika powstał nowy, atrakcyjny rynek pracy związany z planami rewaloryzacji naturalistycznych parków wiejskich usytuowanych na obszarach wspomnianej sieci.

LITERATURA

- Bogdanowski J. (1999): Style, kompozycja i rewitalizacja w polskiej sztuce ogrodowej. Wybrane problemy. Ss. 71. Wyd. Politechniki Krakowskiej. Kraków.
- Bogdanowski J. (2000): Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewitalizacji. Ss. 341. Arkady. Warszawa.
- Borysiak A., Borysiak J., Dreszer S., Dreszer W. (2006): Projekt rewitalizacji zieleni zabytkowego parku w Granowie, w woj. wielkopolskim. Ss. 48 + 7 barwnych plansz, dokumentacja fotograficzna, wizualizacja komputerowa. Urząd Gminy Granowo (mskr.).
- Borysiak A., Borysiak J., Markiewicz J. (2011): Naturalistyczny park w Ciężeniu w ochronie siedlisk przyrodniczych Natura 2000 obszaru PLH300009 Ostoja Nadwarciańska. Bad. Fizjogr., R. II (B60): 33–60.
- Brzeg A., Wojterska M. (2001): Zespoły roślinne Wielkopolski, ich stan poznania i zagrożenie. [W:] Wojterska M. (red.). Szata roślinna Wielkopolski i Pojezierza Południowopomorskiego. Przewodnik sesji terenowych 52. Zj. PTB, 24–28 września 2001: 39–110. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań.
- Danielewicz W., Pawlaczyk P. 2004. Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*). [W:] Herbich J. (red.). Lasy i bory: 113–137. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska. Warszawa.
- Dominas M., Kujawa S., Nowacka M., Wojtycha P. (1980): Granowo zabytkowy park dworski (ewidencja). Urząd Wojewódzki w Poznaniu, Wydział Kultury i Sztuki. Poznań (mskr.).
- Jackowiak B., Celka Z., Chmiel J., Latowski K., Żukowski W. (2007): Red list of vascular flora of Wielkopolska (Poland). Biodiv. Res. Conserv., 5-8: 95–127.
- Kondracki J. (1998): Geografia fizyczna Polski. Ss. 440. PWN. Warszawa.
- Libicki M., Libicki P. (2003): Dwory i pałace wiejskie w Wielkopolsce. Ss. 504. Dom Wydawniczy Rebis. Poznań.
- Łukasiewicz A. (2003): Rośliny okrywowe. Ss. 142. PWRiL. Poznań.
- Majdecki L. (1993): Ochrona i konserwacja zabytkowych założen. Ss. 386. Wyd. Nauk. PWN. Warszawa.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., Zajac A., Zajac M. (2002): Flowering Plants and Pteridophytes of Poland. A Checklist. Ss. 442. W. Szafer Inst. of Bot., Polish Acad. of Sci. Kraków.
- Ołaczek R. (1972): Parki wiejskie ostoją rodzimej flory leśnej. Chroń. Przyr. Ojcz., 28(2): 5–22.
- Ołaczek R. (1978): Funkcje parków wiejskich. [W:] Zabierowski S. (red.). Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego: 285–308. Zakł. Ochr. Przyr. PAN. Kraków.
- Ołaczek R. (1981): Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego parków. Ss. 151. Wyd. LOP. Warszawa.
- Program Ochrony Środowiska Gminy Granowo na lata 2004–2007 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2008–2011. www.granowo.bazagmin.pl (dostęp 20.11.2010 r.).
- Różańska A., Krogulec T., Rylke J. (2002): Ogrody. Historia architektury i sztuki ogrodowej. Ss. 212. Wyd. SGGW. Warszawa.
- Rylke J., Różańska A., Kaczyńska M. (2006): Ochrona i użytkowanie zabytkowych parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zaprojektowanej zieleni oraz ich promocja w środowisku społecznym. Ss. 209. Wyd. SGGW. Warszawa.
- Stępniewska B. (1996): Tendencje kształtowania zieleni w wiekach XIX i XX w Europie. Ss. 329. Ofic. Wyd. Politechniki Wrocławskiej. Wrocław.
- Strategia Rozwoju Gminy Granowo na lata 2004–2013. Uchwała Nr XIV/89/2004 Rady Gminy Granowo z dnia 22 czerwca 2004 r. WOKISS, Poznań. www.granowo.pl (dostęp 20.11.2010 r.).
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Granowo. Uchwała Rady Gminy Granowo Nr XX/175/2001 z dnia 22 lutego 2001 r. (dostęp 20.11.2010 r.).
- Szafranski F., Jaskulska J., Jerzak E. (2005): Inwentaryzacja drzew w zabytkowym parku w Gra-

- nowie, w gminie Granowo. Ogród Botaniczny Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Poznań (mskr.).
- Wojterski T., Wojterska H., Wojterska M. (1981): Potencjalna roślinność naturalna środkowej Wielkopolski. *Bad. Fizjogr. nad Polską Zach.*, B, 32: 7–35.
- Woś A. (1999): *Klimat Polski*. Ss. 303. Wyd. Nauk. PWN. Warszawa.

CONCEPT OF REVALORISATION OF A NATURALISTIC PARK IN GRANOWO (WIELKOPOLSKA REGION)

Summary

The conception of revalorisation of the park in Granowo has been drawn up. The park was designed in a naturalistic style, in the oak-hornbeam habitat. It is situated in a local ecological corridor, in the Mogilnica river basin. A tree stand in the park retained the characteristics of an oak-hornbeam forest, which is the Natura 2000 habitat – 9170. The presented conception provides the principles of landscape reconstruction. The condition of oak-hornbeam tunnel and lime avenues will be improved. The ground-floor elevation of the manor house will be reconstructed and new elements of small architecture were proposed. These elements correspond with the requirements of the Cultural Centre that functions in the park's manor house. They include: new entrance to the park, tree-lined road to the manor house, concert garden, fountain, children playground and fencing with a hedge. Preservation of the remaining characteristics of oak-hornbeam forest along with the simultaneous renaturalization of natural vegetation, i.e. *Galio sylvatici-Carpinetum*, was accepted as the main direction of conservation. In general, the park will be divided into three zones, forming a harmonious whole and differentiated in terms of their function and composition: (1) outer – dedicated to the development of biocoenotic structure of oak-hornbeam forest, (2) central (ecotonal) – with decorative elements and (3) inner – ornamental, with open space and the manor house. In addition, for each of the aforementioned zones, the course of greenery development was indicated. In the biocoenotic zone, management practices will be aimed at an increase in the degree of oak-hornbeam ecosystem naturalness. Taxa from *Quercus-Fagetea* will be planted, providing a combination of species characteristic of *Galio sylvatici-Carpinetum*. They will include many species under law protection and threatened with local extinction. It was suggested that seedlings should originate from natural localities, situated as close as possible to Granowo. In such case, the park will become the object of *ex situ* conservation of local genotypes and ecotypes. The necessity of replacement of *Robinia pseudoacacia* with tree species appropriate for the natural phytocoenoses of oak-hornbeam forest, due to the degrading effect of black locust on soil and natural vegetation, was indicated. A relatively high participation

of ground covering evergreen plants (from *Quercus-Fagetea*) in the undergrowth of oak-hornbeam forest was proposed. These carpet-forming plants prevent the development of undesirable synanthropic taxa, migrating from the highly ruderalized park's surroundings. As a result of the renaturalization of oak-hornbeam forest, the function of a local ecological corridor will be improved. Architectonic revalorisation of the park's greenery, with the simultaneous renaturalization of oak-hornbeam forest, will significantly increase the historic value of the object and its rank among the naturalistic parks of Wielkopolska region.

The discussed conception meets the expectations of naturalists, calling for the protection of natural refuge biotopes, occurring in the areas of high anthropization. New plant collections in the park of Granowo should be in custody of specialists from the school in the nearby Kotowo. This institution educates technicians of landscape architecture and environment protection. The presented conception may be a model for attaining the proper state of protection of oak-hornbeam forest, *Galio sylvatici-Carpinetum*, in historic naturalistic parks, located within the Natura 2000 areas.